

X. SENIAUSI ISTORIJOS ŠALTINIAI APIE BALTUS

Pačių seniausių žinių apie Rytų ir šiaurės Europą bei jos gyventojus pateikia graikas Herodotas (V a. prieš Kristų). Jo *Istorijos* IV knygoje pasakojama apie skitus ir apie persų karaliaus Darijaus I (apie 550–486 pr. Kr.) žygį į skitų žemes 512 m. prieš Kristų. Herodotas mini skitų kaimynus, tačiau šie duomenys migloti. Autorius su šių genčių žmonėmis tiesiogiai nebendravo, tik užrašė graikų pirklių ar pačių skitų pasakojimus. Juose nėra nė vieno minimų genčių kalbos žodžio, net patikimo tikrinio vardo. Kai kurios gentys pavadintos graikiškais žodžiais, pvz., *androfagai* 'žmogėdros', *melanchlenai* 'juodai apsirengę'.

Kaip tos gentys pačios save vadino, kuriai tautai priklausė, neaišku. Kai kurias gentis bandoma sieti su baltais. Bene daugiausia dėmesio skiriama budinams ir neurams.

Ištrauka iš Herodoto *Istorijos* (*Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Vilnius, 1996, p. 124–125; vertė Nijolė Juchnevičienė)

105. *Neurų papročiai tokie patys kaip ir skitų. Likus vienai kartai iki Darijaus žygio, jiems teko palikti savo šalį dėl gyvačių. Mat ne tik jų žemėje priviso gyvačių – dar daugiau jų atšliaužė iš dykynių, esančių šalies gilumoje. Jų stumiami, [neurai] paliko savo šalį ir apsigyveno kartu su budiniais. Atrodo, kad šitie žmonės yra vilktakiai. Mat skitai ir Skitijoje gyvenantys graikai pasakoja, kad kartą per metus kiekvienas neuras keletą dienų virstąs vilku, o paskui vėl atvirstąs kuo buvęs. Šitokios kalbos manęs neįtikina, tačiau jie vis tiek įrodinėja ir savo žodžius patvirtina priesaika.*

107. *Visi melanchlenai dėvi juodus apsiaustus, dėl kurių jie taip vadinami, o papročiai jų – skitiški.*

108. *Budinai – didelė ir gausi tauta, visi mėlynakiai ir rudaplaukiai. Jų šalyje yra medinė tvirtovė, vadinama Gelonu. Kiekvienos jos sienos ilgis – 30 stadijų, sienos aukštos ir visos iš medžio. Namai ir šventyklos taip pat mediniai. Ten yra ir graikų dievų šventyklų, graikišku papročiu papuoštų medinėmis statulomis, aukurais ir nišomis. Kas treji metai jie švenčia Dioniso šventę ir rengia bakchanalijas. Mat gelonai senovėje buvę graikai: išsikėlę iš uostų, jie apsigyvenę tarp budinų. O kalba jie tai skitiškai, tai graikiškai.*

109. *Budinai ir gelonai šneka ne ta pačia kalba, ir gyvenimo būdas [jų] kitoks: juk budinai yra čiabuviai ir klajokliai; jie vieninteliai iš ten gyvenančių minta kankorėžiais; gelonai – žemdirbiai, mintantys duona ir auginantys sodus. Jie visai nepanašūs į budinus nei išvaizda, nei odos spalva. Tarp kitko, graikai ir budinus vadina gelonais, tačiau tai klaida. Visa jų žemė tankiai apaugusi įvairiais miškais. Pačiame tankiausiame miške yra didelis ir platus ežeras, o aplink jį – nendrių priaugusios pelkės. Tame ežere gaudomos ūdros, bebrai ir kažkokie žvėreliai keturkampiu snukiu.*

Paaiškinimai

105. ...*dėl gyvačių*. Manoma, kad čia kalbama apie įsiveržimą tokios genties, kuriai buvo būdingas žalčių kultas.

109. ...*minta kankorėžiais*. Manoma, kad čia kalbama apie tam tikrą kedrų rūšį.

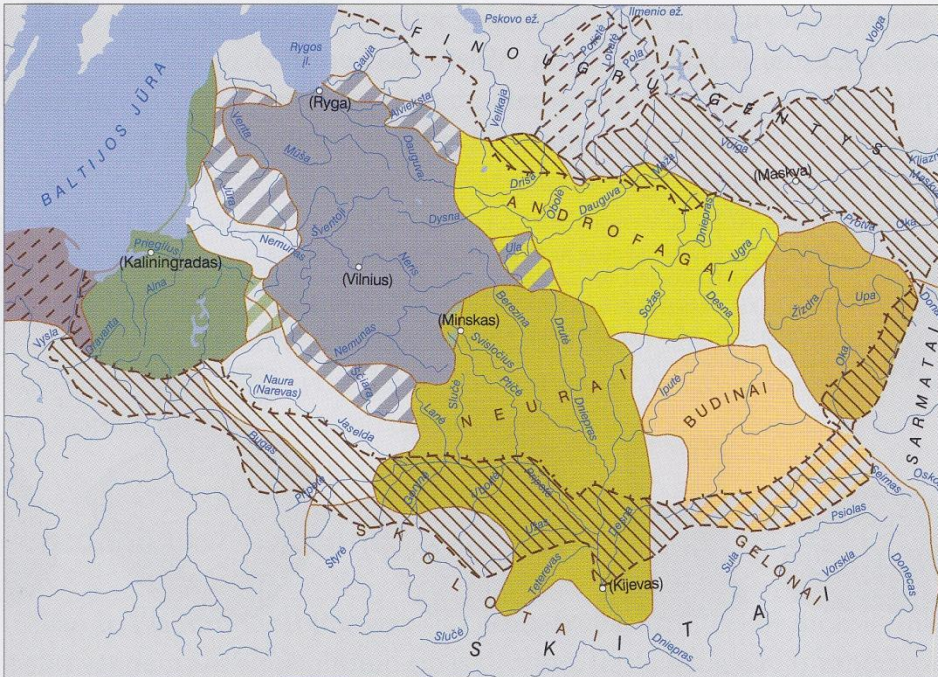
BUDINAI

Dėl budinų (graikiškai *boudīnoi*) yra įvairių nuomonių. Vieni juos laikė finougrais, kiti – mongolais, treči – slavais, ketvirti – baltais.

Iš Herodoto pateikiamų duomenų ne visai aišku, kur tie budinai gyveno. Vieni tyrėjai juos bando apgyvendinti Volgos vidurupyje, kiti – Dono ir Dniepro baseinuose, treči – Dniepro aukštupyje. Ši nuomonė leidžia juos tapatinti su baltais, nes niekas nebeabejoja, kad Dniepro aukštupyje tais laikais gyveno baltai.

Budinų vardas galėtų būti baltiškas, tačiau akivaizdžių įrodymų nėra. Budinų gyventoje teritorijoje (jeigu tai Dniepro aukštupio regionas) I tūkst. pr. Kr.–III a., archeologų duomenimis, gyvavo vadinamoji Dniepro–Dauguvės kultūra. Jos tyrėjai Jevgenijus Šmidtas, Vadimas Šadyra, Valentinas Sedovas ir kiti mano, kad tai būdinga rytų (arba Dniepro) baltų archeologinė kultūra, labai artima tuo metu Rytų Lietuvoje gyvenusioms gentims.

Baltų pasaulis I tūkst. pr. Kr. viduryje

Baltų kultūros

- Pajūrio (dėl baltiškumo abejojama)
- Vakarų baltų pilkapių
- Brūkšniuotosios keramikos
- Dniepro–Dauguvos
- Okos aukštupio
- Juchnovo
- Milogrado
- Mišrios ir periferinės kultūrų teritorijos

Baltiškų vandenvardžių plotas

- Pagrindinis
- Periferinis
- Kai kurių tyrėjų spėjamas
- Skliaustuose dabartinių miestų vardai
- NEURAI** Herodoto paminėtos gentys

Žemėlapyje vaizduojamos I tūkst. pr. Kr. vidurio archeologinės kultūros, laikomos baltiškomis. Apytikriai pažymėtos Herodoto minimos gentys. Skliaustuose nurodomi dabartiniai miestai

NEURAI

Dauguma tyrėjų baltus sieja su neurais (graikiškai *neuroi*). Iš Herodoto pateiktų duomenų lyg ir atrodytų, kad neurai iš visų skitų kaimynų gyvenę toliausiai į šiaurę, tačiau tiksli vieta neaiški. Vieni mano juos buvus Pietų Bugo aukštupyje, kiti – „už didžiulio ežero“. Tuo ežeru galėjo palaikyti Pripetės pelkes, anuomet tyvuliavusias kaip jūros marios.

I a. neurus dar mini romėnų rašytojas Plinijus Vyresnysis savo *Gamtos istorijoje* (vadina *neuroe*), paskui V a. romėnų istorikas Amianas Marcelinas veikale *Žygiai* (vadina *nervijais*). IX a. neurai minimi anoniminiame veikale *Šiaurinio Dunojaus krašto miestų bei sričių aprašymas* (vad. *Bavarų Geografas*). Šiame pasakojime jie vadinami *neriuani*.

Lenkų kalbininkas Janas Otremskis (Otrębski; 1889–1971) formą *neriuani* laikė sulotyninta baltiška forma *neruvėnai*. Ar tikrai Otremskio *neruvėnai* – tai vietovės prie **Nerūs*, t. y. Nārevo (Nāuros) upės, gyventojai, neaišku.

Sudėjus visus liudijimus apie *neurus* – *nervijus* – *neruvėnus* galima manyti, kad apytikslės jų gyventos teritorijos ribos galėjo būti tokios: rytuose – Dniepro aukštupys, pietuose – Pripetės pelkės, vakaruose – Nārevo (Nāuros) upės baseinas. Vandenvardžių studijos rodo, kad anuomet ši teritorija iš tikrųjų buvo gyvenama baltų.

Neurų vardas aiškinamas įvairiai. Viena iš galimų hipotezių – jo siejimas su lietuvių žodžiu *niaurus*. Bet visa tai tik spėjimai.

Pripetės baseine neurų teritorija sutampa su Herodoto laikais čia gyvavusios Milogrado archeologinės kultūros teritorija. Ši kultūra pavadinta pirmojo išsamiau ištirta jos paminklo – Milogrado piliakalnio (Gòmelio sr., Baltarusija) – vardu. Ji gyvavo VII–III a. pr. Kr. baltiškųjų vandenvardžių ploto pakraštyje. Ar ši kultūra buvo baltiška, tyrėjų nuomonės skiriasi: vieni ją priskiria

prie ankstyvųjų slavų (Olga Melnikovskaja), kiti prie praslavų (Piotras Tretjakovas), tretį prie pakraštinių baltų (Valentinas Sedovas). Milogrādo kultūros materialinis palikimas artimesnis ne rytų, o vakarų baltams. Ji sunyko, iš šiaurės veikiama brūkšniuotosios keramikos kultūros genčių (rytų baltų).

Pagal Zigmą Zinkevičių, Aleksiejų Luchtaną, Gintautą Česnų, *Tautos kilmė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2006, p. 30–32.